

трапецій з ретушією, що заходить на спинку, а також пізні енеолітичні риси: крем'яна сокира з пришліфованим лезом, притапаний для Трипілья тип ортогнатних, одноплосинних нуклеусів для великих енеолітичних пластин, пожі, виконані на таких пластинах.

Дослідження неолітичних пам'яток у Київському Поліссі в останні роки дає матеріал для розробки в загальних рисах схеми розвитку їх крем'яного інвентаря, що необхідно для дальшої культурної та хронологічної характеристики неоліту Полісся.

Вдалося також підтвердити і проілюструвати висновок В. М. Даниленка та Д. Я. Телегіна про визначальну роль мезоліту Полісся в генезі неоліту вказаних територій під впливом південного кукрекського «імпульсу». Місцевим поліським субстратом, на якому тут виник неоліт під впливом Кукрека, була рудоострівська мезолітична культура яніславицької культурної області. Остання відіграла вирішальну роль в «неолітизації» поліських територій між Дніпром та Віслою, а також басейну Німана.

Л. Л. ЗАЛИЗНЯК

Неолитические памятники р. Здвиж

Резюме

Статья посвящена публикации и интерпретации новых неолитических памятников долины р. Здвиж в Киевской области: Бородянка IIIв, Бородянка IVб, Гавронщина, Бородянка III. Автор приходит к выводу о важной роли позднемезолитической янцславичской культурной области в сложении неолита полесских территорий между Днепром и Вислой, так же как и неолита бассейна Немана, о чем писала Р. К. Римащенко. Развивается и иллюстрируется мысль В. Н. Даниленка и Д. Я. Телегина о формировании неолита Юго-Восточного Полесья на местной мезолитической основе под воздействием южного кукрекского «импульса». Рудоостровская мезолитическая культура янцславичской культурной области явилась той основой, на которой под влиянием Кукрека складывается древнейшая струмельская группа неолитических памятников Юго-Восточного Полесья.

А. Ф. ГУЦАЛ

Нові пам'ятки раннього залізного віку в Середньому Подністров'ї (розвідки 1968—1969 рр.)

В зв'язку з будівництвом Могилів-Подільської ГЕС Середньо-Дністровська експедиція Інституту археології АН УРСР під керівництвом С. М. Бібікова провела розвідку в басейні середньої течії Дністра, де було виявлено ряд різночасних пам'яток. Значна частина зібраних матеріалів вже опублікована. Особливу увагу автори приділили трипільським, ранньослов'янським та давньоруським пам'яткам¹. Пункти періоду раннього заліза, яким присвячене лише одне повідомлення²,

¹ Бібіков С. Н., Збеневич В. Г. Археологические разведки в зоне затопления Могилев-Подольской ГЭС.— АИУ 1968 г. К., 1971, с. 73—77; Бібіков С. М., Євдокимов Г. Л., Збеневич В. Г. Розвідки на Середньому Дністрі в 1969 р.— АДУ, 1969 р. К., 1972, с. 368—372; Довженко В. Я., Приходнюк О. М. Разведки славянского отряда в зоне затопления Могилев-Подольской ГЭС.— АИУ 1968 г. К., 1971, с. 77—80; Довженко В. Я., Приходнюк О. М. Роботи слов'янського загону Середньодністровської експедиції.— АДУ 1969 р. К., 1972, с. 372—376; Приходнюк О. М. Раннеславянские поселения в Среднем Поднестровье.— В сб.: Раннесредневековые восточнославянские древности. Л., 1974, с. 216—226; Приходнюк О. М. Давньоруські пам'ятки Середнього Подністров'я.— Археологія, 1977, 22, с. 99—106.

² Збеневич В. Г. Нові пам'ятки скіфського часу на Середньому Дністрі.— В кн.: Матеріали третьої Подільської історико-краєзнавчої конференції. Львів, 1970, с. 110—111.

менш досліджені. В той же час результати їх обстеження можуть значно доповнити дані про матеріальну культуру середньодністровських племен, здобуті в післявоєнні роки експедиціями наукових установ Києва, Москви, Ленінграда.

Під час розвідки на відстані понад 200 км між селами Козлів Могилів-Подільського району Вінницької області та Перибиківці Хотинського району Чернівецької області виявлено два курганні могильники і п'ятдесят поселень передскіфського і скіфського часів. Основна маса їх зосереджена в межах Новоушицького району Хмельницької і Сокирянського району Чернівецької областей* (рис. 1).

Більшість поселень розташована поблизу води на перших надзаплавних терасах висотою до 3—5 м, іноді на ділянках, підвищених до

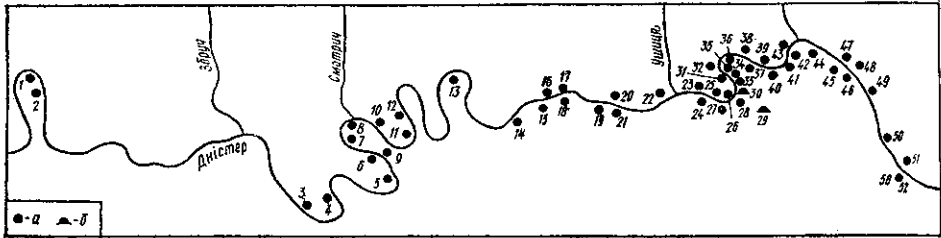

Рис. 1. Схема розташування пам'яток раннього залізного віку, виявлених під час розвідок 1968—1969 рр. у Середньому Подністров'ї:

а — поселення; б — курганні могильники.

10—12 м над рівнем річки (Атаки, Лоївці III), і в окремих випадках на плато висотою до 30 м (Малинівці). В умовах подільського рельєфу селища часто були захищені природними рубежами — ярами, скелями, водою. Вони здебільшого невеликі, площею близько 50×200 м, зрідка досягають в довжину 800—1000 м (Лоївці II, Непорогово III, IV). На деяких пам'ятках (Бакота II) вдалося простежити розміщення жител, витягнутих в один чи два ряди паралельно до ріки. Житлові споруди, як свідчать їх залишки в берегових відслоненнях, були наземними і заглибленими в ґрунт, мали вогнища на глинобитній чи кам'яній основі та печі. Така конструкція добре відома на синхронних пам'ятках Середнього Подністров'я, де проводились стаціонарні дослідження³ (Рудківці, Нагоряни, Залісся та ін.).

Встановити точність дат виявлених поселень досить складно, оскільки твердо датуючих речей на них не знайдено. Крім того, деякі селища багаточасові, функціонували протягом кількох століть, а уламки посуду, зібрані в берегових зсувах чи просто на поверхні, часто випадкові й маловиразні. Такий матеріал, зрозуміло, не повністю відображає характер культурного шару, його стратиграфічні особливості. Проте відповідно до розробленої типології кераміки спробуємо виділити окремі хронологічні групи.

В цілому відкриті поселення з території середньої течії Дністра належать, найімовірніше, до VIII—VI ст. до н. е. Так, очевидно, вже в кінці IX — на початку VIII ст. до н. е. існували селища поблизу с. Михалків, Березовський хутір, Покос, де знайдено уламки горщиків з

* Користуючись нагодою, висловлюємо щирі вдячність керівникам експедиції С. М. Бібікову і В. Г. Збеновичу за люб'язний дозвіл опублікувати даний матеріал.

³ *Викокур І. С., Гуцал А. Ф.* Работы Подольской экспедиции.— АО 1974 г. М., 1975, с. 264; *Шовкопляс І. Г.* Поселення ранньоскіфського часу на Середньому Дністрі.— Археологія, 1954, т. 9, с. 100; *Галіна О. Д.* Наслідки дослідження ранньоскіфського поселення біля села Залісся Борщівського району Тернопільської області в 1970—1971 роках.— В кн.: Тези пленарних і секційних доповідей XV наукової конференції Інституту археології АН УРСР. Одеса, 1972, с. 201—203.

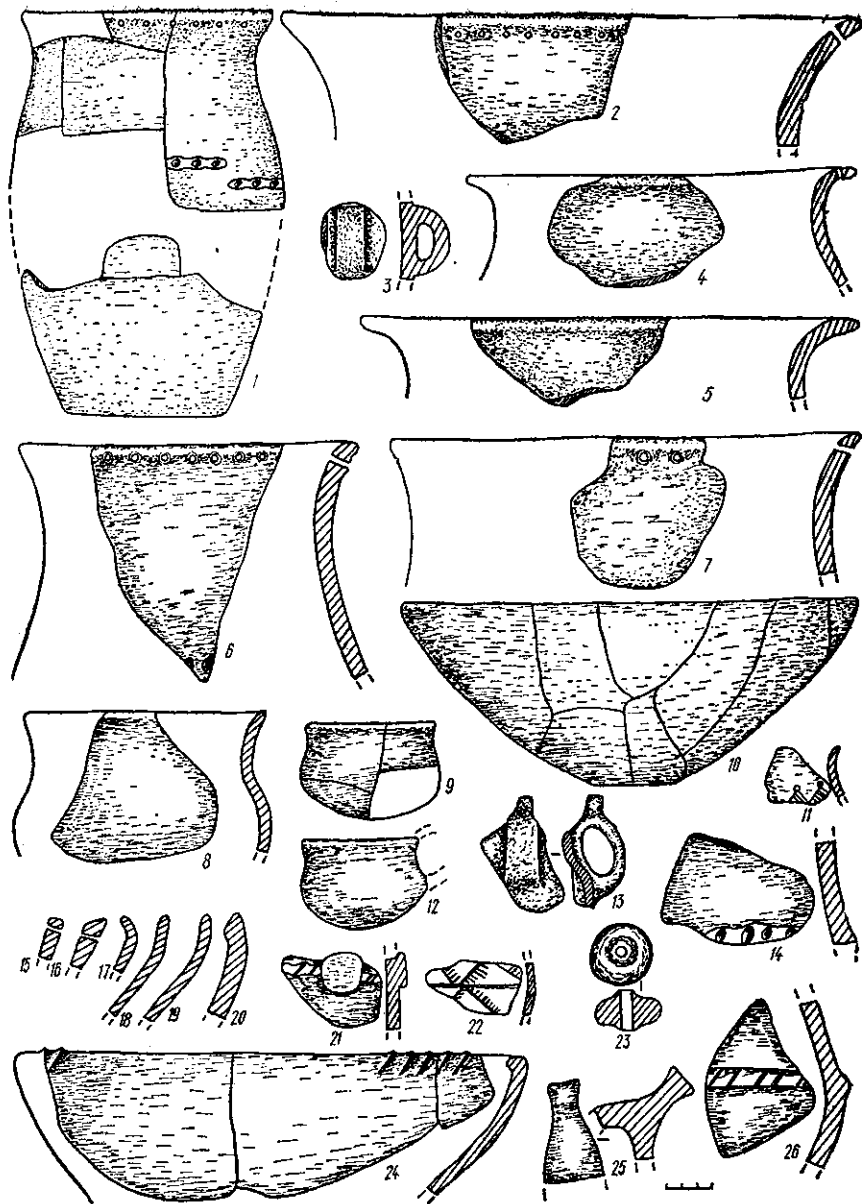

Рис. 2. Зразки кераміки з поселення Галиця II.

гладким валиком (рис. 4, 9, 28), що, як відомо, характерно для білогрудівської і першого етапу чорноліської культур⁴.

Найбільш характерний комплекс кераміки для пам'яток другої половини VIII—VII ст. походить з поселення Галиця II (рис. 2, 1—26). Тут у березі річки було закладено розкоп площею 3×1 м, де рознищено залишки житла з кам'яною пічкою і численні фрагменти кераміки, які дають уявлення про основні форми і типи посуду. Чималий процент від загальної кількості становлять корчаги сірого, коричневого і чорного кольорів з лощеною поверхнею. Вони часто прикрашені проколами

⁴ Теренозжкін О. І. Розвідки і розкопки 1949 р. в північній частині Кіровоградської області.— Археологія, 1952, т. 7, с. 131, табл. 11 (8, 10); Березанська С. С., Тітенко Г. Т. Нові розкопки пам'яток білогрудівського типу.— Археологія, 1954, т. 9, с. 127, рис. 6, 1, 3.

по краю заокруглених, злегка чи різко відігнутих назовні вінець діаметром 25—40 см (рис. 2, 2, 4, 5); опукло розширений тулуб буває орнаментований розчленованим валиком (рис. 2, 26), по якому розмішені інколи плоскі виступи (рис. 2, 21).

Наступна група представлена тюльпаноподібними горщиками (рис. 2, 1, 6, 7, 14) з проколами по вінцях і розчленованим валиком або просто пальцьовими вдавленнями по тулубу. Форма їх визначається за горщиком (рис. 2, 1) висотою 27 см, з діаметрами вінець — 17 см, тулуба — 18,2 см, дна — 10,4 см; стінки заглажені, кінці валика заходять один за одний. Окремий вид посуду становлять миски з вінцями різного профілю, як правило, загнутими до середини, поверхня заглажена, зрідка підлощена. Миски здебільшого без орнаменту, але трапляються і прикрашені проколами по краю (рис. 2, 15, 16), або пластичними наліпами у вигляді косих валиків по краю (рис. 2, 24). Одна з мисок реставрована повністю, діаметр її верхньої частини — 29 см, стінки різко звужуються донизу (рис. 2, 10). Ще одну групу посуду характеризують черпаки і кубки. Черпаки глибокі, мають округле дно і тулуб, відхилені вінця, розміри різні: від 8—9 до 16 см в діаметрі (рис. 2, 8, 9, 12). Стінки залощені, сіруватого і чорного відтінків. Ручки закінчуються зверху відростком (рис. 2, 13, 25). Кубки відомі за кількома уламками. Вони орнаментовані вдавленнями за допомогою гострого стержня і прокресленими лініями, які утворюють трикутники, квадрати (рис. 2, 11, 22). З Галиці походять також зразки великих посудин з нетельчастими ручками, форма яких невизначена (рис. 2, 3).

Описаний тип кераміки знаходить повну відповідність у керамічних комплексах Рудковецького городища⁵, яке на підставі знахідок чорноліського браслета і бронзових довгоромбічних стріл датується VIII—VII ст. до н. е. До речі, ці два пункти розташовані на протилежних берегах річки за кілька кілометрів один від одного. Аналогії галицькому посуду відомі також з інших місць Середнього Подністров'я (Ленківці, Григорівка, Непоротове) і Подніпров'я (Хрещатик та ін.)⁶.

До цього ж часу слід віднести поселення Непоротове II, IV, Лоївці III, Вітрянка, Шеїн, Молодове, Рестеве, Атаки, Березовське II, ГЕС II і деякі інші. Кераміка з цих пам'яток істотно не відрізняється від згаданої, а лише доповнює її. Так, поблизу сіл Атаки та Шеїн знайдено уламки глибоких кубків, орнаментованих заглибленим геометричним рисунком (рис. 3, 1, 2, 14). Подібний посуд досить численний на дніпровському Правобережжі, в Молдавії⁷. З пункту Березовський II походить фрагмент (рис. 4, 25). Такий тип ліпних глиняних виробів зрідка трапляється в пам'ятках пізньої бронзи, одиничні екземпляри їх виявлено в Суботові і Нагорянах⁸. З орнаменту на мисках, якого немає в галицькій колекції, варто відзначити зубчастий штамп на плоских вінцях (рис. 4, 4) і наліплені по краю горбки (рис. 3, 11). Деякі корчаги мають в кількох місцях по тулубу вдавлення зсередини (рис. 4, 17). Такі в основному найхарактерніші риси набору глиняного посуду VIII—VII ст. до н. е.

⁵ *Винокур И. С., Гуцал А. Ф.* Работы Подольской экспедиции.— АО 1973 г. М., 1974, с. 255; *Винокур И. С., Гуцал А. Ф.* Раскопки на Среднем Днестре.— АО, 1975 г. М., 1976, с. 312.

⁶ *Мелокова А. И.* Памятники скифского времени лесостепного Среднего Поднестровья.— МИА, 1958, № 64, с. 14, рис. 2; *Артамонов М. И.* Археологические исследования в Южной Подолии.— ҚСИИМК, 1955, вып. 59, с. 102; *Кос А. И., Крушельницкая Л. И., Павлов Д. Ю.* Многослойный памятник у с. Непоротово.— АО 1975 г. М., 1976, с. 343; *Покровська Е. Ф., Петренко В. Г., Ковпаненко Г. Т.* Поселення VIII—VI ст. до н. е. поблизу с. Хрещатик на Канівицщині.— Археологія, 1972, 2, с. 98.

⁷ *Ильинская В. А.* Раннескифские курганы бассейна р. Тясмин. К., 1975, табл. XVI, 4; XXVI, 6; *Мелокова А. И.* Указ. соч., с. 78, рис. 24, 14, 15 і дал.

⁸ *Тереножкин А. И.* Предскифский период на Днепровском Правобережье. К., 1961, с. 56; *Шовкопляс І. Г.* Вказ. праця, с. 103, табл. 1, 15.

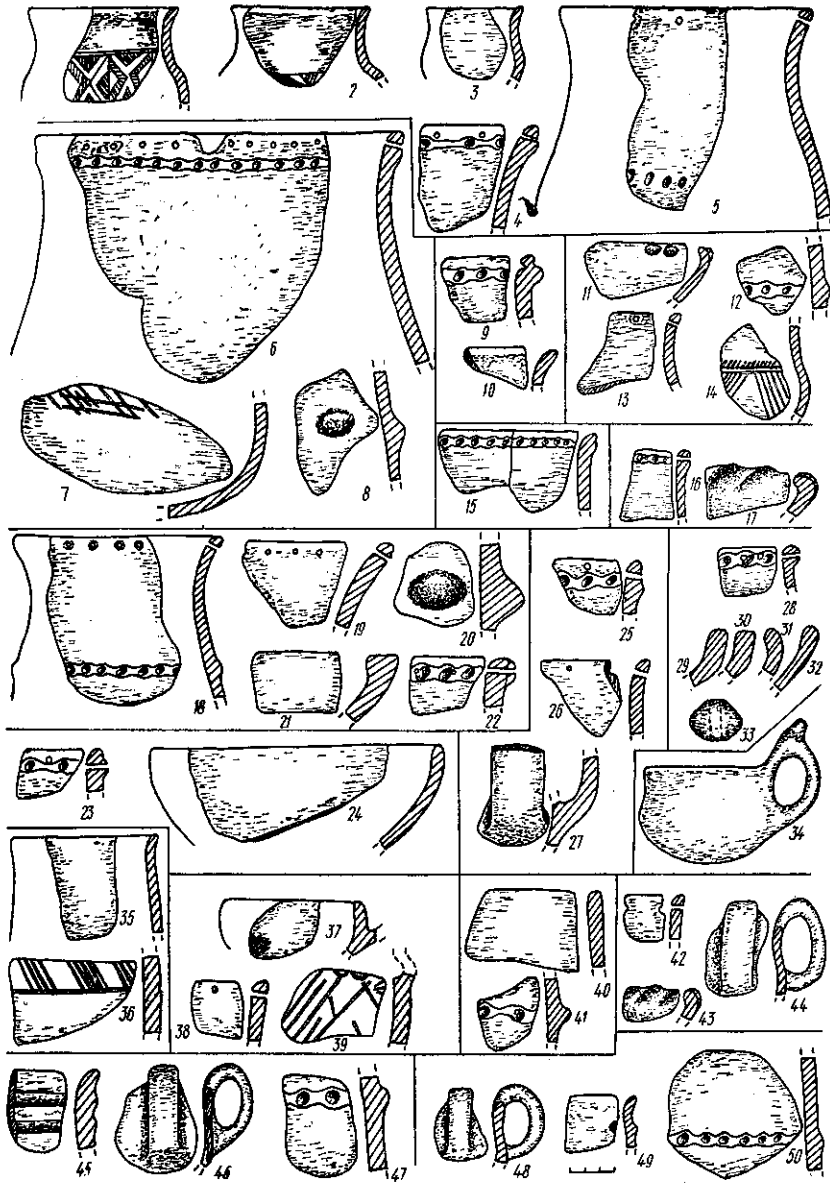

Рис. 3. Зразки кераміки з поселень:

1—5 — Атаки; 6—8 — Лоївці I; 9, 10 — Бакота II; 11—14 — Шеїн; 15 — Великий Берез II; 16, 17 — Наддністрянка; 18—22 — Рестеве; 23, 24 — Сокіл I; 25—27 — Бакота I; 28—33 — Сокіл II; 34 — ГЕС II; 35, 36 — Галиця I; 37—39 — Устя; 40, 41 — Велика Слобідка I; 42—44 — Велика Слобідка II; 45—47 — Покос; 48—50 — Молодове.

Наприкінці VII—VI ст. до н. е. могли функціонувати поселення поблизу сіл Кормань, Галиця I, Великий Берез II, Лоївці I, Наддністрянка, Комарів, Бакота I, II, Субоч, Устя, Волошкове, Сокіл I, II, Березовське I. Тут у кераміці найчастіше трапляються горщики з проколами і розчленованим валиком по вінцях. Вони банкоподібної форми, з прямими або опуклими стінками (рис. 3, 6, 9, 10, 15, 28), інколи наскрізні отвори по краю замінені наколами (рис. 4, 37), а вінця оздоблені насічками (рис. 4, 22). Аналогічні горщики типові для пам'яток VI — початку V ст. до н. е. з території Дніпро-Дністровського межиріччя —

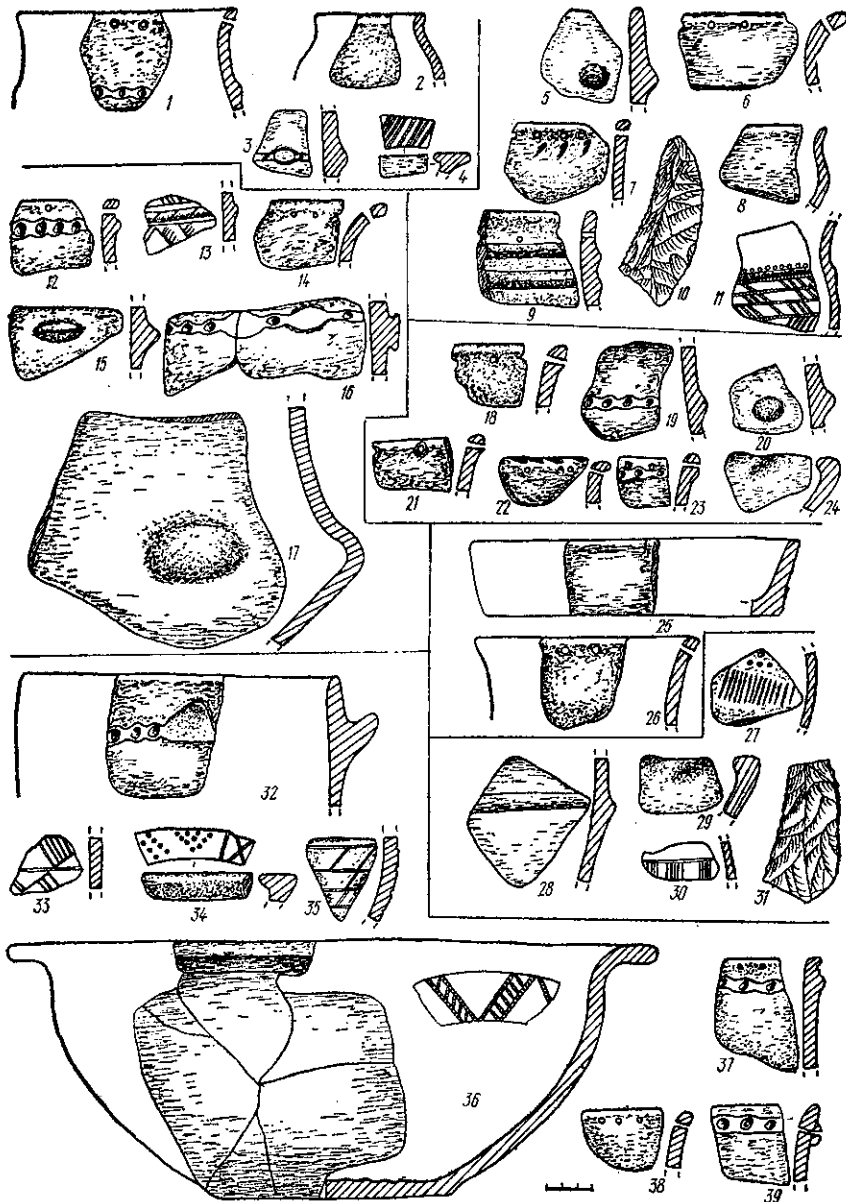

Рис. 4. Зразки кераміки з поселень:

1—4 — Непоротове I; 5—11 — Михалків I; 12—17 — Непоротове II; 18—24 — Комарів;
25—26 — Березовський хутір II; 27—31 — Березовський хутір I; 32—39 — Кормань

гаких, як Селище, Іване-Пусте, Трахтемирів, Хотів⁹ та ін. Серед загальної маси черепків виділяються частини лощених корчаг, прикрашених перехрещеними лініями зубчастого штампа. Одна з них має пальцевої вдавлення з внутрішнього боку, які утворюють зовні горошини (рис. 3, 7, 39). На деякі вироби візерунок наносився прокресленими лініями у вигляді геометричних фігур (рис. 3, 36; 4, 33, 35).

Миски, як і раніше, виготовлялися з краями, загнутими до середи-

⁹ Мелюкова А. И. Памятники скифского времени на Среднем Днестре.— КСИИМК, 1953, вып. 51, с. 70, рис. 32, 20, 23; Ганина О. Д. Поселения скифского часу у селі Іване-Пусте.— Археологія, 1965, т. 19, с. 111, рис. 3; Ковпащенко Г. Т. Раскопки Трахтемировского городища.— АИУ, 1967 г. К., 1968, с. 109—110; Покровська Є. Ф. Хотівське городище.— АП, т. 4. К., 1952, с. 19.

ни (рис. 3, 24), окремі з них канельовані (рис. 3, 17, 43). В Кормані знайдено уламок миски, орнаментований рядами ямок і зубчастим карбуванням по вінцях (рис. 4, 34), а також глибоку миску з широкими, горизонтально відігнутими краями, прикрашеними відбитками зубчастого штампа, що утворюють смуги. По її дну зсередини нанесено концентричні канелюри, поверхня підлошена, жовтувата, всередині чорна (рис. 4, 36). Такі вироби мало поширені в Середньому Подністров'ї. Подібні форми є в матеріалах курганів у Круглику, Глевасі¹⁰ і небагатьох інших пам'яток, що датуються VI ст. до н. е. Цікавий уламок черпака з Устя. Неглибока чаша його закінчується прямими, ледь нахиленими до середини вінцями (рис. 3, 37). Черпаки такого типу не дуже характерні для Подністров'я.

Помітне місце в орнаментациі кераміки як передскіфського часу, так і скіфського належить округлим виступам, запозиченим, як вважається, у гальштатських культур (рис. 3, 8, 20; 4, 15, 20), проте подібні наліпи були знайомі й жителям Середнього Подніпров'я ще з кінця бронзової доби.

На поселеннях поблизу Михалкова і Корманя знайдено зразки посудин, типових для комплексів фракійського гальштату (рис. 4, 5, 32). Вказані пункти розміщені на правому березі Дністра і приблизно окреслюють східні межі взаємних стосунків фракійців з лісостеповими племенами.

Крім уламків посуду, на обстежених селищах зібрано близько десятка крем'яних серпів, які тут побутовали і в скіфський час (рис. 4, 10, 39), а також глиняні кришки і прясла (рис. 2, 23; 3, 33).

Закінчуючи короткий огляд кераміки, слід зауважити, що вся вона ліпна з домішками в тісті шамоту, кременю, піску. Посуд столового призначення відрізняється від кухонного краще промішаною глиною і менш дрібними домішками, а також лощінням, правда, невисокої якості. Поверхня не має дзеркального блиску, властивого глиняним виробам жаботинського чи гальштатського типу. Порівняно мало трапляється посудин, прикрашених різьбленим і штампованим орнаментом, широко відомим у лісостеповому Подніпров'ї. Загалом же керамічні матеріали середньодністровських поселень дуже близькі і в ряді випадків абсолютно ідентичні глиняному посуду передскіфського і скіфського часів Середнього Подніпров'я. Розвиток матеріальної культури на цих територіях обумовлений тісними контактами й взаємними впливами, проходив в одному генетичному напрямку. Найвнї тут гальштатські елементи не були домінуючими і не мали, як це вже доведено дослідниками¹¹, істотного значення для прогресу місцевих племен.

Нижче наведено опис місцезнаходжень пам'яток раннього залізного віку, виявлених у Середньому Подністров'ї в 1968—1969 рр.

1. Перибиківці I Хотинського району Чернівецької області. Поселення розташоване за 2,5 км на північ від села на краю заплави до 3 м висотою. В стінці берега простежено на відстані 400 м культурний шар завтовшки 30 см.

2. Перибиківці II. Поселення виявлене за 1 км від села на другій терасі. Під час оранки викинуто на поверхню залишки жител і кераміку.

3. Бабшин Кам'янець-Подільського району Хмельницької області. Поселення площею 600 × 100 м розміщувалось на краю другої тераси висотою до 12 м.

¹⁰ Смирнова Г. И. Раскопки курганов у сел Круглик и Долиняны на Буковине.— Археологический сборник Гос. Эрмитажа, вып. 10. Л., 1968, с. 16, рис. 2, 5; Тереножкін О. I. Курган біля с. Глеваха.— Археологія, 1954, т. 9, с. 93, рис. 14.

¹¹ Ильинская В. А. Указ соч., с. 172; Мелюкова А. И. Скифия и фракийский мир.— В кн.: Новейшие открытия советских археологов (тезисы докладов конференции), ч. 2. К., 1975, с. 8.

4. Малинівці Кам'янець-Подільського району Хмельницької області. Пам'ятка розташована за 800 м від південної околиці села, на березі Дністра висотою до 30 м між урочищем Попівський як і колгоспним садом. На площі 600×200 м зібрано кераміку, кістки, обмазку.

5. Сокіл I Кам'янець-Подільського району Хмельницької області. Поселення відкрите за 5 км на південь від східної околиці села. На першій і частково другій терасі на площі 300×150 м знайдено фрагменти горщиків, мисок та іншого посуду (рис. 3, 23—24).

6. Сокіл II. На східній околиці в урочищі Плантація зібрано на поверхні характерний матеріал (рис. 3, 28—33).

7. Вороновиця I Кельменецького району Чернівецької області. Поселення займає площу 300×50 м на першій терасі проти північно-західної околиці лівобережного села Сокіл.

8. Вороновиця II. Пам'ятка площею 800×100 м зафіксована за 2 км від західної околиці села. В береговому відслоненні на глибині 30 см простежено культурний шар товщиною 80 см.

9. Вороновиця III. Поселення розташоване в урочищі Рибачька дорога напроти східної околиці лівобережного села Сокіл. У береговому зрізі першої тераси на глибині 2 м чітко просліджується культурний шар (залишки жител, кераміка).

10. Устя Кам'янець-Подільського району Хмельницької області. Цей пункт виявлено за 0,5 км від східної околиці села. Матеріал раннього залізного віку знайдено в береговому зсуві і на краю надзаплавної тераси (рис. 3, 37—39).

11. Велика Слобідка I Кам'янець-Подільського району Хмельницької області. Територія поселення тягнеться на 400 м вздовж річки. Тут за 1,5 км від південно-східної околиці села на високій першій терасі зібрано черепки (рис. 3, 40—41).

12. Велика Слобідка II. На південно-східній околиці села в стіні тераси висотою до 3 м простежено на ділянці 200 м культурний шар, представлений битим посудом, попелом (рис. 3, 42—44).

13. Субоч Кам'янець-Подільського району Хмельницької області. Пам'ятку відкрито на правому березі Дністра в центрі луки навпроти села. На пологому схилі першої тераси і в стінці берега на відстані 150 м тягнувся культурний шар завтовшки 60 см, у чотирьох місцях зафіксовано плями землянок.

14. Рестеве Кельменецького району Чернівецької області. Поселення розташоване на північно-західній околиці села по обох берегах струмка. На площі 400×100 м зібрано черепки (рис. 3, 18—22).

15. Атаки Кельменецького району Чернівецької області. За 2 км від західної околиці села на другій терасі обстежено ділянку площею 1000×70 м, де трапились зольні плями, обпалені камені, куски обмазки, фрагменти кераміки (рис. 3, 1—5).

16. Бакота I Кам'янець-Подільського району Хмельницької області. Поселення виявлене за 1 км на північний захід від південно-західної околиці села на правому березі р. Рудки біля дороги на Студеницю. На поверхні зібрано кераміку (рис. 3, 25—27).

17. Бакота II. Зафіксована на першій терасі висотою до 3 м за 2 км на південний захід від села. На протязі 700 м вздовж берега простежено два ряди зруйнованих оранкою жител.

18. Комарів Кельменецького району Чернівецької області. Досліджений пункт розміщувався на північній околиці села при вигині Дністра, ліворуч від невеликого яру. В береговому зрізі на глибині 50 см виявлено культурний шар завтовшки 30—40 см (рис. 4, 18—24).

19. Шеїн Кельменецького району Чернівецької області. Поселення розташоване на схід від села на правому березі струмка. На ділянці (150×100 м) першої тераси знайдено фрагменти кераміки (рис. 3, 11—14).

20. Наддністрянка Кам'янець-Подільського району Хмельницької області. Поселення займає ліву частину неглибокого яру проти західної околиці села. Підйомний матеріал представлений уламками мисок, горщиків (рис. 3, 16—17).

21. Молодове Кельменецького району Чернівецької області. Пункт відкритий на першій терасі висотою 3—4 м за 300 м на захід від села. На площі 50 × 30 м зафіксовано залишки жител, уламки посуду (рис. 3, 48—50).

22. Стара Ушиця Кам'янець-Подільського району Хмельницької області. На давньоруському городищі (правий берег р. Ушиця) серед різночасного матеріалу знайдено черепки посуду раннього залізного віку.

23. Покос Новоушицького району Хмельницької області. Пам'ятка розташована в західній околиці хутора. Вздовж берега тераси тягнувся на 150 м культурний шар потужністю 50 см, який залягав на глибині 2 м (рис. 3, 45—47).

24. Кормань Сокирянського району Чернівецької області. Поселення відкрите за 1,5 км на схід від села поблизу гирла струмка. Під час шурфування на глибині 30 см виявлено культурний шар (рис. 4, 32—39).

25. Лоївці I Новоушицького району Хмельницької області. На першій терасі висотою до 5 м між селами Лоївці і Покос, простежено культурний шар з кам'яними вимостками вогнищ, знайдено роздавлений горщик і характерні уламки кераміки (рис. 3, 6—8).

26. Лоївці II. За 2 км від західної околиці села проти гирла Вітрянського яру, на першій терасі висотою 2—7 м зафіксовано залишки вогнищ з кам'яною основою, що залягали на глибині 50 см, товщина культурного шару — 50 см.

27. Вітрянка Сокирянського району Чернівецької області. Поселення площею 150 × 70 м розміщене на північній околиці села при впадінні в Дністер струмка, який протікає по Вітрянському яру. Зачистка стінки берега на глибині до 1 м відкрила ями з залишками кам'яних вогнищ, знайдено уламки черепків.

28. Михалків I Сокирянського району Чернівецької області. На західній околиці села в урочищі Гришинський яр простежено сліди зруйнованих жител, зібрано уламки посуду різних форм і орнаментатії, крем'яні серпи (рис. 4, 5—11).

29. Михалків II. На південній окраїні села, ліворуч від ґрунтової дороги розташована група з чотирьох розораних курганів, де на поверхні насипів трапились уламки посуду.

30. Михалків III. За 4,5 км на північний схід від села на західному схилі яру, де розміщена ферма, обстежено могильник з трьох курганів висотою 1,7—3,2 м, діаметром насипів 25—30 м. На них знайдено фрагменти кераміки скіфського часу.

31. Лоївці III Новоушицького району Хмельницької області. Поселення виявлене за 200 м нижче гирла струмка Жорновка. В стінці тераси висотою 8—9 м зафіксовано культурний шар завтовшки до 1 м.

32. Лоївці IV. Поселення відкрите за 1 км від північно-східної околиці села на другій терасі. Тут серед різночасного матеріалу зібрано окремі уламки посуду ранньозалізного часу.

33. Непоротове I Сокирянського району Чернівецької області. Воно розміщене на краю плато високого берега проти лівобережного села Лоївці. При обстеженні знайдено фрагменти кераміки (рис. 4, 1—4).

34. Непоротове II. Поселення займає територію на березі Дністра біля дороги, яка виходить із західної околиці села і перерізає надзаплаву висотою до 4 м. У розрізі тераси виступає культурний шар з типовою керамікою (рис. 4, 12—16). На глибині 2 м виявлено сильно зруйноване поховання. Під скелетом лежала велика роздавлена корчага (рис. 4, 17).

35. Непоротове III. За 1 км від попередньої пам'ятки приблизно за 2 км від північної околиці лівобережного села Лоївці, на першій терасі обстежено ділянку 1000 × 70 м, на якій зафіксовано залишки близько двох десятків жител у вигляді скупчення каменів, обмазки, кісток, кераміки.

36. Непоротове IV. Поселення розташоване за 500 м нижче по течії від пункту Непоротове III. На протязі 1 км помітний культурний шар і сліди жител. Крім черепків, трапляються крем'яні серпи.

37. Непоротове V. На ділянці першої тераси висотою 6—7 м біля колгоспного двору разом з трипільською керамікою зібрано уламки посуду раннього залізного віку.

38. Великий Берг I Новоушицького району Хмельницької області. Поселення виявлене на західній околиці села за 200 м вверх по течії від порому. В зсувах першої тераси на відстані 30 м простежено культурний шар.

39. Великий Берг II. Поселення відкрите на південно-східній околиці села. В березі першої тераси висотою до 3 м на протязі 300 м в напрямку до порому зафіксований на глибині 1 м культурний шар. Знайдено уламки посуду, серед яких частини горщика з розчленованим валиком по вінцях (рис. 3, 15).

40. Галиця I Сокирянського району Чернівецької області. Пам'ятка виявлена Б. О. Тимощуком на північній околиці села, на мисоподібній ділянці плато, нижче печерного монастиря. Разом з тринільськими зібрано черепки раннього залізного віку.

41. Галиця II. Поселення розташоване на першій терасі правого берега за 1 км вверх по течії від гирла лівобережної притоки Дністра р. Калюс. У відслоненні берега є культурний шар потужністю 70 см і контури заглибленого житла, частина якого осунулась. Невеликий розкоп, закладений на місці будівлі, виявив залишки печі-кам'янки, скупчення кісток і кераміки (рис. 2).

42. Галиця III. Пункт розміщений навпроти гирла р. Калюс. Плато над поселенням займає хутір Галиця. Культурний шар товщиною 80—100 см зафіксовано в береговому обриві першої тераси. При зачистці добуті зразки горщиків, мисок та іншого посуду.

43. Малий Берг Новоушицького району Хмельницької області. Поселення відкрите на північно-західній околиці села на другій терасі.

44. Ломачинці Сокирянського району Чернівецької області. В урочищі Вишнева разом з трипільською зібрано кераміку раннього залізного віку.

45. ГЕС I, правий берег. Поселення розташоване напроти західної околиці хутора Березовського, нижче острова на першій терасі висотою 3 м.

46. ГЕС II, правий берег. На першій терасі напроти східної окраїни хутора Березовського під час зачистки берега на глибині 2 м відзначено залягання культурного шару, знайдено миску і черпак (рис. 3, 34).

47. Березовський хутір I Мурованокуриловецького району Вінницької області. Даний пункт відкрито на східній околиці хутора, на низькій терасі по обох берегах струмка, який впадає в Дністер. Серед різного матеріалу наявні фрагменти посудин передскіфського часу (рис. 4, 27—31).

48. Березовський хутір II. Поселення займає північно-західну частину мису приблизно за 2 км вниз по течії від села. Місцями чітко виступають зольні плями, трапляється кераміка (рис. 4, 25—26).

49. ГЕС III, лівий берег. Пам'ятка виявлена безпосередньо біля місця спорудження майбутньої греблі ГЕС на пониженій ділянці другої тераси. Серед різночасного матеріалу є кераміка періоду раннього заліза.

50. Ліпчани Могилів-Подільського району Вінницької області. Поселення відкрите за 3 км на південь від села. В березі заплави до 5 м висотою на глибині 50 см простежено культурний шар потужністю 50 см, який тягнеться на 400 м вздовж берега.

51. Козлів Могилів-Подільського району Вінницької області. Поселення площею 400 × 150 м розташовано за 1 км від північної околиці села, на краю першої тераси висотою до 3 м. В береговому зсуві на глибині 1 м трапляються кераміка, кістки, подекуди помітні темні заглиблення, заповнені культурними залишками.

52. Волошкове Сокирянського району Чернівецької області. На північній околиці села в урочищі «До жолубка», на краю плато висотою до 30 м зібрано разом з трипільськими черепки посуду раннього залізного віку.

А. Ф. ГУЦАЛ

Новые памятники раннего железного века в Среднем Поднестровье (разведки 1968—1969 гг.)

Резюме

В результате разведок 1968—1969 гг. в Среднем Поднестровье обнаружены два курганных могильника и пятьдесят поселений, относящихся к VIII—VI вв. до н. э. Полученные материалы значительно дополняют представление о материальной культуре местных племен, плотности заселения ими данной территории в раннем железном веке. Совершенно очевидно, что генетическое развитие обитателей среднестровского бассейна происходило в одном направлении и тесной взаимосвязи с носителями синхронной культуры лесостепного Днепровского Правобережья.

А. В. БУРАКОВ

Кам'яний склеп Ольвійського некрополя

Восени 1968 р. під час земляних робіт на колгоспному полі екскаватор зачепив ковшем і частково зруйнував кам'яний поховальний склеп біля підніжжя давнього кургану, розташованого в північно-західній частині ольвійського некрополя недалеко від дороги з с. Парутине в Очаків.

У травні 1969 р. були проведені розкопки склепу. В давнину над ним був насипаний курган, від якого тепер майже нічого не залишилось,— він знищений глинищем.

В плані склеп мав не зовсім правильну чотирикутну форму (рис. 1, а; 2), що пов'язано з різною довжиною стін: південна — 2,45 м, північна — 2,51 м, східна — 1,37 м, західна — 1,32 м. Глибина склепу від верхніх плит, на які спиралось перекриття, до земляної підлоги — 1,32 м. По довгій осі склеп витягнутий із заходу на схід з незначним відхиленням на південний захід — північний схід. При орієнтації його за рухом сонця, а не за магнітними полюсами землі цілком можливі відхилення в той чи інший бік від лінії північ-південь. Могили, споруджені влітку, повинні мати відхилення на північ, а викопані взимку — на південь. Від лінії північ-південь досліджуваний склеп зміщено на південь. Отже, він був влаштований в зимовий час.

Північна (рис. 3, а; 4) і південна (рис. 3, б; див. рис. 5) стіни склепу складені насухо з трьох рядів добре обробленого каменю. Два нижніх ряди влаштовані з плит, поставлених на ребро, а верхній ряд з пазами для опори двосхилого перекриття покладено плиском і на 0,05 м зсунуто всередину склепу, де, таким чином, утворюється карниз (рис. 1, г, д; 4).

¹ В цьому ж районі у 1911 р. Б. Ф. Фармаковський розкопав курган, під яким був кам'яний склеп (див.: ОАК за 1911 р., с. 22—23). Місцезнаходження кургану див. на планах некрополя в таких працях: Козуб Ю. І. Некрополь Ольвії V—VI ст. до н. е. К., 1974, с. 8, рис. 1; Парович-Пешикан М. Некрополь Ольвії еллинистического времени. К., 1974, с. 6, рис. 1.